

Ryszard Kapuscinski

Ében

A kobra szíve

Ebből a lelkesült, elragadtatott hangulatból hamar a földre szállítottak utunk valóságközelebi nehézségei. Az első legfontosabb kérdés ez volt: merre tovább? Mert amikor a széles síkságra jutottunk, az addig széles út hirtelen többfelé ágazott néhány, egyformának látszó, ám más-más irányba futó mezei úttá. És sehol egy útjelző, egy felirat, egy nyíl! Az asztal simaságú, magas fűvel benőtt síkságon nincs sem hegy, sem folyó, sem természetes eligazító pont vagy jel, csak a mezei utak véget nem érő, egyre zavarosabb, összegabalyodott hálózata.

Még kereszteződést sem láttunk, csak néhány kilométerenként, sőt, néha párszáz méterenként újabb és újabb elágazásokat, csomópontokat, amelyekből a szinte egyforma utak kaotikusan futottak a legkülönbébb irányokban.

Megkérdeztem a görögöt, hogy mit tegyünk, de ő, tanácstalanul nézgelődve, ugyanezt kérdezte tőlem. Sokáig mentünk csak úgy, vaktában, lehetőleg olyan utakon, amelyekről úgy gondoltuk, hogy nyugatra (vagyis a Viktória-tó felé) vezetnek, de elég volt megtennünk néhány kilométert, s a választott út hirtelen, minden ok nélkül elkanyarodott isten tudja, merre felé. Teljesen összezavarodtam, leállítottam a motort, hogy eldöntsük, merre menjünk tovább, annál is inkább, mivel nem volt nálunk pontos térkép, de még iránytű sem.

Hamarosan újabb nehézséggel kellett szembenéznünk, közben ugyanis dél lett, eljött a legnagyobb hőség ideje, amikor a világ itt szinte meghal, teljesen elcsöndesedik. Ilyenkor az állatok a fák árnyékába húzódnak. A bivalycsordáknak azonban nincs hova bújniuk, ahhoz túl nagyok, túl népeseek. Egy-egy csorda akár ezer bivalyt is számlál. A legnagyobb hőségben az ilyen állatsereglet egyszerűen mozdulatlanra merevedik. És esetleg éppen azon az úton, amelyen haladni szeretnénk. Közeledünk: előttünk vagy ezer sötét gránitszobor, földbe gyökerezett lábbal, mozdulatlanul.

Hatalmas erő szunnyad a csordában, hatalmas erő, amely ha épp mellettünk robban, halálos lehet. A hegyről lezúduló lavina ereje ez, éppen csak egy felhevült, tébolyult, tajtékzó vére által hajtott lavináé. Bernhard Grzimek meséli, hogyan figyelte hónapokon át egy kis repülőről a Serengeti-fennsíkon élő bivalyok viselkedését. A magányos bivaly nem is reagált az egészen alacsonyan szálló repülő zajára: nyugodtan legelészett tovább. Más volt a helyzet, amikor Grzimek nagyobb csordát közelített meg. Elég volt, ha akadt a csordában egyetlen túlérzékeny, hiszteroid, mimózálelkű bivaly, amely ugrálni kezdett, menekülni akart. Abban a pillanatban az egész csorda pánikba esett, és már rohant is hanyatt-homlok, amerre látott.

És most itt ácsorog előttem egy ilyen csorda. Mit tegyek? Álljunk meg és várjunk? De meddig? Forduljak vissza? Már késő: félek visszafordulni, mert hátha utánunk iramodik a csorda. A bivaly pokolian gyors, makacs és kitaró jószág. Kereszetet vetek, és lassan, lassan, egyes sebességben az állatok közé hajtok. A csorda hatalmas, szinte a horizontig húzódik. Figyelem az élen álló bikákat. Azok, amelyek az autó útjában állnak, egykedvűen, nehézkesen kezdenek félrehúzódni annyira, hogy az autó elférjen, de egy centivel sem jobban, mint amennyire az elkerülhetetlen. Terepjárónk egyfolytában az oldalukat súrolja. Tiszta víz vagyok. Olyan ez, mintha az ember elaknásított úton haladna. Szemem sarkából Leót figyelem. Le van hunyva a szeme. Méterről méterre araszolgatunk. A csorda szótlánul áll. Mozdulatlan. A masszív koponyákból sok száz komor, dülledt szempár mered ránk. Párás, bárgyú, kifejezéstelen tekintetek. Sokáig tart ez a vergődés, mintha sohasem akarna véget érni, de végre megint biztonságos terepre érünk - a csorda mögöttünk marad, a Serengeti-fennsík zöldjétől elűtő hatalmas, sötét foltja egyre kisebb lesz.

Minél jobban telt az idő, minél tovább jutottunk keringve, tévelyegve, annál nyugtalanabb lettem. Reggel óta nem találkoztunk egy élő lélekkel sem. De nagyobb útra vagy akár egy útjelző táblára sem bukkantunk. A hőség elviselhetetlen volt, s percről percre nőtt, mintha az út, sőt, az összes út egyenesen a napba tartana, s mintha mi, előre haladva az úton, elkerülhetetlenül közelednénk ahhoz a pillanathoz, amelyben, a nap oltárára helyezett áldozatokként, elégünk. A felforrósodott levegő remegni, hullámszerűen kezdett. Minden elmosódottá vált, a képek kontúrja elmaszatalódott, az életlen filmen. A horizont elhomályosult, távoli lett, mintha az apály-dagály óceáni törvényének engedelmeskedett volna. Az akácfák poros, szürke ernyői ritmikusan mozogtak és változtatták helyüket – úgy tetszett, holmi céltalanul bolyongó, tébolyult lelkek hordozzák őket.

A legrosszabb azonban az volt, hogy megrándult és mozogni kezdett az az összekuszálódott útháló, amely néhány óra óta csalóka és fullasztó kelepccéjében tartott bennünket. Láttam, amint az a háló, az egész bonyolult geometria, amelyet megfejtani ugyan nem tudtam, de amely valamiféle állandó, mozdulatlan eleme volt a szavanna felszínének, most rángatózik és ide-oda ugrál. Merre felé ugrál? Merre húz bennünket, a fonataiba gabalyodott, vergődő utazókat? Valahova lecsúsztunk, Leo, a terepjáró és én, az utak, a szavanna, a bivalyok és a nap, valamilyen ismeretlen, fénylő, izzó térbe.

Hirtelen leállt a motor, az autó lecövekelt. Az történt, hogy Leo, látva, hogy valami történik velem, eltekerte az indítókulcsot. – Add ide – mondta -, majd én vezetek. – Így mentünk tovább, míg enyhülni nem kezdett a hőség, és akkor a távolban megpillantottunk két afrikai viskót. Odahajtottunk. Üres házikók voltak, ablak és ajtó nélkül. Odabent fapriccseket találtunk. A viskók láthatóan gazdátlanok voltak, egyszerűen csak az alkalmi utazóknak építették őket.

Nem tudom, hogyan kerültem a priccsre. Alig éltem. A naptól zúgott a fejem. Hogy álmoságomat legyűrjem, rágyújtottam. Nem ízlett a cigaretta. El akartam oltani, és amikor ösztönösen a padló felé mozduló kezemre pillantottam, észrevettem, hogy a cigarettát egy a priccs alatt fekvő kígyó fején akarom eloltani.

Megdermedtem. A rémület úgy megbénított, hogy kezemet s benne az izzó cigarettát nem volt erőm elrántani – továbbra is a kígyó feje fölött tartottam. Végül aztán tudatosodott bennem, hogy egy gyilkos hüllő foglya vagyok. Egyet biztosan tudtam: a világért sem szabad megmoccannom. Rámveti magát és megmar. Szürkésárga egyiptomi kobra volt, szabályos gombolyaggá tekeredve feküdt az agyagpadlón. Halálos mérge gyorsan hat, a mi helyzetünkben pedig – gyógyszerek nélkül, egy napi járásra a legközelebbi lehetséges kórháztól – a halál kivédhetetlen. Valószínű, hogy a kobra éppen egyfajta katalepsziába merült (állítólag jellemző ezekre a hüllőkre ez a tetszhalottszerű, letargikus állapot), mert meg se mozdult. Uram, Isten, mit tegyek most? – törtem a fejem lázasán, már teljesen magamhoz térve.

– Leo – suttogtam, amilyen hangosan csak lehetett -, Leo, egy kígyó!

Leo épp a csomagokat rakta ki a terepjáróból. Hallgattunk, nem tudtuk, mit tegyünk, időnk meg nem volt a gondolkodásra, mert ha a

kobra magához tér a katalépszíából, azonnal támadásba lendül. Mivel semmiféle fegyverünk, még egy macheténk sem volt, úgy döntöttünk, hogy Leo levesz az autóról egy benzineskannát, s azzal próbáljuk megfojtani a kobrát. Kockázatos ötlet volt, de a váratlan helyzetben semmi más nem jutott eszünkbe. Valamit tenni kellett, különben a kobra veszi át a kezdeményezést.

Az angol hadseregből kiszuperált nagyméretű, éles peremű benzines kannáink voltak. Leo, aki hatalmas termetű férfi volt, levette az egyik kannát, s lassan lopakodott a viskó felé. A kobra rezzenéstelenül feküdt tovább. Leo magasra emelte fülénél fogva a kannát, és várt. Várt, s közben kalkulált, méregetett, célzott. Én mozdulatlanul, feszült készenlétben feküdtem a priccsen. És akkor Leo, maga előtt tartva a kannát, hirtelen, villanásnyi idő alatt egész súlyával a kobrára vetette magát. Erre én is ránehezedtem társamra, s úgy nyomtuk a kígyót. Ezekben a másodpercekben az életünk forgott kockán – jól tudtuk mindketten. Mindezt azonban csak később gondoltuk végig, mert abban a pillanatban, amikor a kanna, Leo és én a kígyóra zuhantunk, a viskó belseje pokollá változott.

Soha nem gondoltam volna, hogy egy lényben ennyi erő rejtőzhet. Ennyi borzalmas, szörnyűséges, kozmikus erő. Azt hittem, a kanna pereme könnyedén átvágja a kígyót, de nagyot tévedtem! Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy alattunk nem egy kígyó, hanem egy acélosan kemény, vonagló, vibráló rugó viaskodik, amelyet sem eltörni, sem szétmorzsolni nem lehet. A kobra olyan örült dühvel, olyan megátaalkodottan forgott, hánykolódott, hogy a viskóban sötét lett a felvert portól. Akkor erővel és energiával csapkodta farkát a földhöz, hogy az agyagpadló szilánkjai csak úgy repkedtek a levegőben, a porfelhő pedig teljesen elvakított bennünket. Hirtelen belém hasított a félelem, hogy nem boldogulunk a kígyóval, hogy kicsúszik alólunk, és sebesülten, fájdalomában esztét veszve ránk ront. Még erősebben nyomtam Leót, aki felnyögött, mert mellével a benzineskannán fekve, alig kapott levegőt.

Végre – de sokáig, egy örökkévalóságig tartott a viaskodás – gyengülni, ritkulni kezdtek a kobra ütése. – Nézd csak – szólalt meg Leo –, vér! – És valóban, a széttört agyagedényekre emlékeztető padló repedéseiben vékony sugárban szívárgott a vér. A kobra gyengült, gyengültek a benzineskanna rángatózásai is, amelyeket mindvégig éreztünk, s amelyekkel a kobra érezte velünk fájdalmát és gyűlöletét, a rángatózások, amelyek nem szűnő félelemben és pánikban tartottak bennünket. De amikor már mindennek vége lett, amikor Leóval felálltunk, a por pedig ritkulni kezdett és lassan alászállt, s amikor újra arra a gyorsan földbe ivódó vérsugárra pillantottam, öröm és elégedettség helyett valami belső ürességet, sőt, szomorúságot éreztem, amiért az a szív, amely ott vergődött annak a pokolnak a fenekén, amely a véletlen furcsa játéka folytán az imént még közös poklunk volt, az a szív megszűnt dobogni.

Másnap egy széles, rozsdavörös laterit útra bukkantunk, amely nagy ívben ölelte körül a Viktória-tavat. Ezen az útvonalon, a buja, zöld, szépséges Afrikán keresztül megtett több száz kilométer után, eljutottunk Uganda határához. Tulajdonképpen nem is volt határ. Az út mentén állt egy egyszerű bódé, ajtaja fölött egy tábla, rajta égetett felirat: „Uganda“. A bódé zárva volt. Olyan határok, amelyekért vért szoktak ontani, itt csak később keletkeztek.

Utaztunk tovább. Már éjszaka volt. Az, amit Európában szürkületnek, estének neveznek, itt csupán néhány percig tart, sőt, valójában nincs is. Nappal van, és rögtön utána éjszaka, mintha valaki egyetlen gombnyomással kikapcsolná a nap áramfejlesztőjét. Igen, itt azonnal sötét van. Egy pillanat, s máris az éjszaka legsötétebb közepében találjuk magunkat. Ha az őserdőben köszönt ránk az este, azonnal meg kell állni: semmit sem látni, mintha valaki váratlanul zsákok húzott volna a fejünkre. Elvesztjük tájékozódási képességünket, nem tudjuk, hol vagyunk. Ilyen sötétben az emberek úgy beszélgetnek, hogy egyáltalán nem látják a másikat. Hangosan hívogatják egymást, mert nem tudják, hogy akit hívnak, ott áll mellettük. A sötétség szétválaszt, ezért még inkább növeli az együttlét, a közösségi létforma iránti vágyat.

Az éjszaka első órái Afrikában a társas együttlét jellegzetes órái. Ilyenkor senki sem akar egyedül lenni. Egyedüllet? Maga a szerencsétlenség, a kárhozat! Itt a gyerekek sem mennek korán aludni. Álomországba együtt lépünk be – az egész család, a klán, a falucska.

A már alvó, az éj leple mögé bújt Ugandában haladtunk tovább. Valahol a közelben kellett lennie a Viktória-tónak, valahol az Ankole és Toro királyságnak, a Mubende legelőnek, a Murchison-vízesésnek. Mindez a koromsötét, csöndbe süppedt éjszaka legmélyén. Az autó reflektorai mélyen bevilágítottak a sötétségbe, fénysugarukban muslincák, moszkitók, egyéb rovarok tébolyult hada kavargott, mintha a semmiből jöttek volna elő, hogy a pillanat tört része alatt a szemünk előtt játsszák el küldetésüket – a rovarok örült táncát –, s máris elpusztuljanak könnyörtelenül szétkenődve a rohanó autó szélvédőjén.

Ebben az egységesen sötét masszában csak nagy ritkán tűnik fel egy-egy világos oázis, egy-egy messziről villogó, vásárian tarka bódé: a *duka* nevű hindu bolt. A piskótás, teás, szardíniás, cigarettás és gyufás dobozok, a szappanok halmi közül kiemelkedik a tulajdonos gázégőkkel és lámpákkal megvilágított feje. A hindu boltos mozdulatlanul ül, türelmesen, reménykedve várja a kései vásárlókat. Ezeknek a kis boltoknak a fényei, amelyek felvillantak, majd kialudtak, mintha csak felszólításunknak engedelmessé válnának, úgy világították meg Kampaláig számunkra az utat, mint magányos utcalámpák az üres utcát.

Kampala ünnepre készülődött. Néhány nap múlva – október 9-én – kellett volna Ugandának függetlenné válnia. Komplikált játszmák és alkudozások folytak az utolsó pillanatig. Afrika és az egyes afrikai államok belpolitikájában minden zavaros és bonyolult. Mindez abból származik, hogy az európai gyarmatosítók Bismarck vezénylete alatt a berlini konferencián, amikor felosztották egymás közt Afrikát, mintegy tízezer, a XIX. század közepétől létező királyságot, föderációt és államiaság nélküli, de önálló törzsi szövetséget mindössze negyven gyarmat határai közé préseltek. Számos királyság és törzsi szövetség ugyanakkor kölcsönös konfliktusok és háborúskodások hosszú sorát tudta maga mögött. És akkor, anélkül, hogy megkérdézték volna őket, hirtelen egyazon gyarmaton belül, ugyanannak az (egyébként idegen) hatalomnak a fennhatósága alá kerültek.

Most pedig megkezdődött a gyarmatok felszámolása. A régi interetnikai viszonyok, amelyeket az idegen hatalom csak befagyasztott, vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyott, hirtelen feléledtek, újra aktuálisakká váltak. Igen, megjelent a felszabadulás esélye, de olyan feltétellel, hogy a tegnapi ellenségek és ellenfelek közös államot hoznak létre, s annak egymással egyetértő gazdái, hazafiai és védelmezői lesznek. A régi gyarmatosító anyaországok és az afrikai függetlenségi mozgalmak vezetői olyan alapelvet fogadtak el, hogy ha egy gyarmaton véres belső konfliktusok robbannak ki, az ilyen gyarmati terület nem nyer függetlenséget.

A dekolonizációs folyamatnak az elképzelések szerint alkotmányos módon, kerekasztal mellett, nagyobb politikai drámák nélkül kellett volna végbemennie úgy, hogy a legfontosabb dolog – az Afrika és Európa közötti árucseré – érintetlen maradjon, és fölösleges akadályok nélkül folytatódjék.

Az a helyzet, amely a szabadság birodalmába történő ugrással kecsegtetett, sok afrikait nagyon nehéz választás elé állított. Kétféle emlékezet, kétféle lojalitás ütközött össze ugyanis bennük, és folytatott egymással fájdalmas, nehezen eldönthető vitát. Egyfelől mélyen élt bennük saját klánjuk és nemzetségük történetének emlékezte, a bajban segítségükre siető szövetségesekkel és a gyűlölt ellenséggel kapcsolatos tudás, másfelől viszont lehetőség nyílt arra, hogy bejussanak a független, modern társadalmak családjába, ám ennek éppen az volt a feltétele, hogy levetkőzzenek minden etnikai önzést és elvakultságot.

Ezzel a gonddal kellett Ugandának is szembenéznie. Jelenlegi határait tekintve Uganda fiatal, alig fél évszázados ország volt, területének egy részén azonban négy régi királyság helyezkedett el: Ankole, Buganda, Bunioro és Toro. E királyságok kölcsönös sérelmeinek és konfliktusainak története olyan színes és gazdag volt, mint a kelták és szászok vagy a ghibellinek és guelfek

háborúskodásainak története.

A legerősebb Buganda királysága volt, amelynek fővárosa – Mengo – Kampala egyik negyedét alkotta. Mengo egyúttal annak a dombnak is a neve, amelyen a királyi palota áll. Kampala, ez a különösen szép, virágokkal, pálmákkal, mangófákkal, poinsettiával teli város ugyanis hét szelíd, zöldellő dombon fekszik, amelyeknek egy része egyenesen egy tóba ereszkedik alá.

Valaha ezeken a dombokon egymás után épültek a királyi paloták: ha meghalt a király, elhagyták a palotát, és másikat építettek a következő dombon. Mindez azért történt, hogy ne zavarják a halott királyt további uralkodásában, amelyet változatlanul folytatott, igaz, már a másvilágról. Ily módon a hatalom egy egész dinasztiáé volt, az aktuális király pedig csupán e hatalom ügyeletes, ideiglenes képviselője.

1960-ban, két évvel a felszabadulás előtt azok az emberek, akik nem tartották magukat a bugandai király alattvalóinak, megalakították az UPC (Uganda People's Congress) pártot, amely megnyerte az első választásokat. A párt élén egy fiatal hivatalnok, Milton Obote állt; még Dar es-Salaamban ismertem meg őt.

A Kampalába meghívott újságírók lakhelyét a várostól kissé távolabb lévő régi kórház barakkjaiban jelölték ki (az új kórházat – Erzsébet királynő ajándékát – épp akkor készülték átadni). Elsőnek érkeztünk, a fehér, tiszta barakkok még üresen álltak. A főépületben átvettem szobám kulcsát. Leo elment északra, hogy megnézzé a Murchison-vízesést. Irigyeltem őt, de nem mehettem vele, mert anyagot kellett gyűjtenem a riportomhoz. Megtaláltam a barakkomat – egy domboldalon állt, távolabb a többitől, buja fahéjfa és tamarindok között. Szobám egy hosszú folyosó végén volt. Bementem, leraktam bőröndömet és táskámat, becsuktam az ajtót. És abban a pillanatban azt vettem észre, hogy az ágy, az asztal és a szekrény felemelkedik, és magasan, a plafon közelében forogni kezd, egyre gyorsabban.

Eszméletemet vesztettem.

A jéghegy belsejében

Amikor kinyitottam a szememet, nagy, fehér vetítővásznat pillantottam meg, rajta egy fekete leányarcot. A lány szeme egy pillanatra rám szegeződött, aztán az arccal együtt eltűnt. A vetítővásznat ezután egy hindu férfi feje jelent meg. Alighanem fölém hajolt, mert hirtelen egész közelről láttam, mintegy sokszorosára nagyítva.

– Hála Istennek, élsz – hallottam. – De beteg vagy. Maláriába estél. Agyvelő maláriába.

Rögtön föleszméltem, föl akartam ülni, de rádöbbsentem, hogy nincs erőm, teljesen tehetetlenül fekszem. Az agyvelő malária (angol neve: *cerebral malaria*) a trópusi Afrika réme. Régebben mindig halálos kimenetelű volt. De most is veszélyes, és gyakran még mindig halállal végződik. Ide jövet elhaladtunk Arusha mellett egy temetőnél, amelyben egy pár évvel korábbi maláriajárvány áldozatai fekszenek.

Megpróbáltam körbenézni. A fehér vetítővásznat annak a szobának a mennyezete volt, amelyben feküdtem. Az éppen megnyílt Mulago Hospitalba kerültem az első páciensek egyikeként. A fekete leány egy Dora nevű ápolónő, a hindu férfi pedig egy Patel nevű orvos volt. Megtudtam tőlük, hogy előző nap szállítottak be mentővel, amelyet Leo hívott ki hozzám. Leo északon volt a Marchison-vízesésnél, és három nap múlva tért vissza Kampalába. Bejött a szobámba, és látta, hogy eszméletlenül fekszem. Szaladt a portára, hogy mentőt hívjon, de éppen aznap hirdették ki Uganda függetlenségét, az egész város táncolt, dalolt, sörben és pálmaborban fürdött, szegény Leo nem tudta, mi tévő legyen. Végül maga ment el a kórházba, és személyesen kísért hozzám a mentőt. Így kerültem ide, az elkülönítőbe, ahol még mindent betöltött a frissesség illata, a nyugalom és a rend.

A közeledő maláriás roham első jele a belső nyugtalanság, amely hirtelenül, minden ok nélkül tör ránk. Valami történt velünk, valami nem jó dolog. Ha hiszünk a szellemekben, akkor tudjuk, mi ez – megszállt bennünket a rossz szellem, valaki megbabonázott. Ez a szellem tett bennünket erőtlenné, benuált. Rövidesen aztán tompultság, egyfajta kábáság lesz rajtunk úrrá. Minden olyan idegesítő. Mindenek előtt a fény; gyűlöljük a fényt. Idegesítő a többi ember – a hangos beszélgetés, undorító szagok, érdes érintésük.

Nem sok időnk marad azonban erre az undorodásra, idegenkedésre, mert rövidesen, néha egész váratlanul, minden előzetes figyelmeztetés nélkül, kitör rajtunk a roham. Heves hidegleléssel kezdődik az egész. Északi-sarki, jeges hideg rázza testünket. Mintha valaki a Sahel és a Szahara poklában felhevült meztelen testünket felkapta volna, és egyenest Grönland és a Spitzbergák jeges fennsíkjára, a hóviharok, hófúvások közé hajította volna. Micsoda megrázkódtatás! Mekkora sokk! Egy pillanat alatt csontig hatoló, elviselhetetlen, őrlő hideg tör ránk. Egész testünk reszket, rázkódik, vonaglik. Rögtön érezzük azonban, hogy ez nem olyan reszketés, mint amelyet korábbi tapasztalatainkból ismerünk – amikor télen átfagyunk a hidegben –, most olyan, testünket cibáló vibrálásokkal, görcsös vonaglásokkal van dolgunk, amelyek pillanatokon belül cafatokra tépnek bennünket. És hogy valamiképpen mentsük magunkat, segítségért könyörgünk.

Mi jelenti ebben a helyzetben a legnagyobb enyhülést? Tulajdonképpen egyetlen dolog van, amely azonnal segít: ha valaki betakarja az embert. De nem ám csak úgy, hogy egyszerűen ránk terít egy takarót, pokrócot vagy paplant. A lényeg az, hogy a takaró teljes súlyával ránk nehezdedjék, hogy valamiféle zárt formába szorítsa, szétlapítsa testünket. Annyira vágyunk erre az állapotra, hogy legszívesebben azt szeretnénk, ha keresztülmenne rajtunk egy úthenger!

Egyszer erős maláriarohamom volt egy szegény faluban, ahol semmiféle meleg holmi nem akadt, amellyel betakarhattak volna. A falubeli parasztok egy szekrényajtót tettek rám, ráültek és türelmesen várták, hogy elmúljék a leghevesebb hidegrázás. Azok a legszerencsétlenebbek, akiket roham esetén nincs mivel betakarni. Gyakran látni ilyen embereket az utak mentén, az őserdőben vagy a vályogvískókban, amint fekszenek a földön félájultan, verejtékben úszva, kábán, testük pedig a maláriás görcsök ritmikusan érkező hullámai közt rángatózik. De még tucatnyi takaró, kabát, egyéb ruhanemű alatt is vácog a fogunk, jajgatunk a fájdalomtól, mert érezzük, hogy a hideg nem kívülről jön – odakint negyven fokos hőség van! –, hanem bennünk lakozik, hogy az a Grönland és azok a Spitzbergák a bensőnkben vannak, hogy az összes jégtábla és jéghegy az ereinkben, izmainkban, csontjainkban úszik. És lehet, hogy ez a gondolat félelemmel töltene el minket, ha egyáltalán képesek volnánk arra, hogy bármit is érezzünk. Később azért előjön ez a gondolat, de majd csak akkor, amikor néhány óra múlva valamelyest enyhül a roham, és szép lassan a végső kimerültség és erőtlenség állapotába süllyedünk.

A maláriás roham nemcsak fájdalom, hanem, mint minden fájdalom, misztikus élmény is. Olyan világba jutunk, amelyről az előbb még semmit sem tudtunk, pedig ott létezett mellettünk, s végül erőt vett rajtunk, a részévé váltunk: valamiféle jeges szakadékokat, hasadékokat, mélységeket fedezünk fel magunkban, amelyeknek jelenléte szenvedéssel és félelemmel tölt el bennünket. Ez a felfedező pillanat azonban elmúlik, a szellemek távoznak, eltűnnek, és az, ami helyettük marad, az valóban szánalomra méltó.

Egy ilyen heves roham után emberi roncsnak érzi magát az ember. Fekszik saját veritékében továbbra is lázasan, keze, lába meg se moccan. Mindene fáj, szédül, hányingerrel küszködik. Kimerült, gyenge, elesett. Az ilyen ember, ha valaki a karjában viszi, olyan látványt nyújt, mintha nem volna sem csontja, sem izomzata. És több nap kell ahhoz, hogy újra lábra álljon.

Afrikában a malária évente sok millió embert kínoz, ott pedig, ahol a leggyakrabban fordul elő – a nedves, alacsonyban fekvő, mocsaras vidékeken –, minden harmadik gyermeket el is pusztít. A maláriának sok fajtája van, némelyik ezek közül enyhébb, az influenzához hasonló lefolyású. De az ilyen malária is kikészíti áldozatát. Először is azért, mert ezek között a gyilkos éghajlati viszonyok között a legkisebb bajt is nehéz elviselni, másodsor pedig azért, mert az afrikaiak zöme alultáplált, kimerült, éhes. Gyakran találkozunk errefelé álmos, apatikus, zsibbadt emberekkel. Az utcákon, az utak mentén ülnek vagy fekszenek órákon át tétlenül. Szólunk hozzájuk, de nem hallanak minket, nézzük őket, de az a benyomásunk, hogy nem látnak minket. Nem tudni, hogy semmibe vesznek-e bennünket, hogy tétlenül heverésző, lusta munkakerülőkkel van-e dolgunk, vagy pedig éppen a közelgő maláriás roham miatt olyanok, amilyenek. Nem tudjuk, hogyan viselkedjünk, mit gondoljunk.

Két hétig feküdtem a Mulago kórházban. A rohamok ismétlődtek, de egyre kisebb intenzitással. Punkciót végeztek rajtam, rengeteg injekciót kaptam. Patel doktor naponta megvizsgált, azt mondta, ha meggyógyulok, megismertet a családjával. A családja tehetős, Kampalában és vidéken több nagy üzletük is van. Volt miből Angliában taníttatni a doktort – Londonban szerzett orvosi diplomát. Hogyan kerültek ősei Ugandába? Nagypját fiatal hinduk ezreivel együtt a XIX. század végén az angolok hurcolták Kelet-Afrikába a Mombasa-Kampala vasútvonal építéséhez.

Ez már a gyarmatosítás új szakasza volt – a gyarmatosítók kezdtek behatolni a kontinens belsejébe, kezdték uralmuk alá hajtani a benti területeket is. Ha megnézzük a régi Afrika-térképeket, azonnal szembe tűnik, hogy a partok mentén kikötők, városok, települések tucatjai követik egymást, a többi, az egész hatalmas, végtelen maradék, vagyis a földrész területének kilencvenkilenc százaléka pedig szinte lakatlan, fehér folt, amelyen csak itt-ott látni egy-egy jelzést.

Az európaiak a partok mentén maradtak, ragaszkodtak kikötőikhez, éttermeikhez, hajóikhoz, s csak néha-néha merészkedtek beljebb, akkor sem szívesen. Nem voltak ugyanis utak, félték az ellenséges bennszülöttektől és a trópusi betegségektől – a maláriától, álomkórtól, sárgalától, leprától. És bár több mint négyszáz évig tartózkodtak a partok mentén, mindvégig az ideiglenesség szelleme, az azonnali haszon és a könnyű préda reménye uralkodott közöttük. Ezért aztán kikötőik csupán elősködők voltak Afrika testén, olyan helyek, amelyek a rabszolgák, az arany és az elefántcsont behajózására szolgáltak. Mindent elvinni, még hozzá a legolcsóbban! Ezeknek az európai hídőállításoknak egy része ezért a régi Liverpool vagy Lizsaban legszegényebb negyedeire emlékeztetett. A Portugáliához tartozó Luandában a portugálok négyszáz év alatt nem építettek egyetlen ivóvizet adó kutat sem, nem oldották meg az utcai világítást.

A Kampalába vezető vasútvonal építése már a gyarmattartó országok új, gazda szemléletű gondolkodásának jelképe volt. Különösen Londont és Párizst jellemezte ez a szemlélet. Amikor Afrikát már felosztották az európai államok között, nyugodtan investálhattak gyarmataik azon részébe, ahol a gazdag, termékeny területek a kávé-, tea-, gyapot- és ananászültetvényekből vagy – más helyeken – a gyémánt-, arany- és rézbányákból származó busás haszonnal kecsegtettek. Nem volt azonban megoldva a szállítás. A régi módszer – az, hogy a hordárok vittek mindent a fejükön – már kevésnek bizonyult. Utakat, vasútvonalakat és hidakat kellett építeni. Igen, de ki fogja ezt elvégezni? Fehér munkásokat nem hoztak Afrikába: a fehér ember úr volt, nem végezhetett fizikai munkát. Kezdetben a helybéli afrikai munkás sem jöhetett számításba – ilyen egyszerűen nem volt. A bennszülötteket nem lehetett pénzkereső munkára ösztönözni, mert még nem ismerték a pénz fogalmát (az évszázadok óta működő kereskedelem cserekereskedelem volt, a rabszolgákért például lőfegyverrel, sóval, ruhaanyaggal fizettek nekik).

Egy idő után az angolok bevezették a kényszermunkát: a törzsfőnöknek meghatározott számú embert kellett biztosítani ingyenmunkára. Ezeket a munkásokat táborokban helyezték el. Azok a helyek, ahol Afrika térképén nagy számban keletkeztek ilyen gulágok, arra utaltak, hogy a gyarmatosítás ott tartósan berendezkedett. Mielőtt azonban ez bekövetkezett volna, ideiglenes megoldásokat kerestek. Ilyen megoldás volt az, hogy Kelet-Afrikába olcsó munkaerőt szállítottak más brit gyarmatról – Indiából. Így került Patel doktor nagypja előbb Kenyába, majd Ugandába, ahol aztán végleg le is telepedett.

Az egyik vizit alkalmával a doktor arról mesélt, hogy amikor a vasútvonal, az építkezés ütemének megfelelően, egyre távolabb került az Indiai-óceán partjától, és sűrű bozóttal benőtt, tágas térségekhez ért, az építkezésen dolgozó hinduk között pánik tört ki – időről időre oroszlánok támadták meg őket.

Az ereje teljében lévő oroszlán nem támad emberre. Megvannak a maga vadászási szokásai, a kedvenc ízei és étkezési preferenciái. Imádja az antilop és a zebra húsát. A zsiráf húst is szereti, de a zsiráfot nehéz elejteni, mert magas és nagy. Nem veti meg a marhahúst sem, ezért a tehénpásztorok éjszakára szűrős ágakból font kerítések mögé zárják csordáikat. Ez a kerítés – a goma – azonban nem mindig nyújt hatásos védelmet, mert az oroszlán kiváló ugró, és vagy átugrik a goma fölött, vagy ügyesen átcsúszik a kerítés alatt.

Az oroszlán éjszaka vadászik, rendszerint falkában úgy, hogy bekeríti áldozatát, majd rajtaüt. A vadászat előtt a falkában felosztyák a szerepeket. Az oroszlánok egy része hajtóként a vadász oroszlánok karmai közé hajítja a körbevett állatokat. A nőstényoroszlánok a legaktívabbak, legtöbbször ők támadnak. A hímek a lakománál jeleskednek: lefetyelik a friss vért, nekik jutnak a legjobb falatok, övük a zsíros csontvelő.

A napot az oroszlánok emésztéssel, bóbiskolással töltik. Álmosan heverésznek az akácfák árnyékában. Ha nem hergelik őket, nem támadnak. Ha közel megyünk is hozzájuk, fölállnak és odébb mennek. Ez azonban eléggé kockázatos manőver, mert ennek a ragadozóknak az ugrása pillanat műve. A Serengeti-fennsíkban utaztunkban egyszer defektet kaptunk. Ösztönösen kiugrottam az autóból, hogy kereket cseréljek. És akkor hirtelen észrevettem, hogy mellettünk a magas fűben, véres antilopmaradványok mellett néhány nőstényoroszlán heverészik. Nézegettek minket, de nem mozdultak. Ültünk Leóval a zárt autóban, és vártunk azon töprengve, vajon mit tesznek az oroszlánok. Negyedóra múlva föltápaszkodtak a fakövörös, szép, karcsú állatok, és nyugodtan elindultak a bozótos felé.

Amikor az oroszlánok vadászni indulnak, ezt hatalmas, az egész szavannát betöltő üvöltéssel adják a világ tudtára. Ettől a hangtól az állatokat rémület, pánik fogja el. A harci üvöltés csak az elefántokat hagyja hidegen – az elefánt senkitől sem fél. A többi állat azonban bújjak, ahova tud, vagy megáll benuktan a félelemtől, és várja, hogy a sötétből előtűnjön a ragadozó, és halálos ütést mérjen rá.

Az oroszlán körülbelül húsz évig ügyes és veszélyes vadász, aztán öregedni kezd. Izmái gyengülnek, gyorsasága csökken, ugrásai egyre rövidebbek. Már nem éri utol az ijedős antilopot, a fűre és éber zebra. Éhesen járkál, teherre válik a falka számára. Veszélyes időszak ez rá nézve – a falka nem tűri a gyengéket és betegeket, könnyen a falka áldozatául eshet hát. Egyre gyakrabban fél attól, hogy a fiatalabbak agyonmarják. Fokozatosan leválik a falkától, hátul kullog, végül pedig egyedül marad. Éhség gyötri, de már nem éri utol kiszemelt áldozatát. És ekkor már csak egy marad hátra: emberekre kezd vadászni. Az ilyen oroszlánt itt mindközönségesen emberevőnek (*man-eater*) nevezik, aki rettegésben tartja a környék lakosságát. Ott settenkedik a pataknál, ahova az asszonyok ruhát mosni járnak, az ösvénynél, amelyen a gyerekek iskolába mennek (mert az éhes oroszlán napközben is vadászik). Az emberek nem mernek kimenni vályogviskóikból, de az oroszlán még ott is megtámadja őket. Megfélemlíthetetlen, könyörtelen és még mindig erős.

Ilyenfajta oroszlánok voltak azok is, mesélte Patel doktor, amelyek a kampalmai vasútvonalat építő hindukra támadtak. A munkások

vászonátrakkban laktak, a ragadozók könnyedén felhasogatták a vásznat, és az alvók közül újabb és újabb áldozatot ragadtak magukkal. A hindukat senki sem védelmezte, löfegyverük sem volt. Az oroszlánnal harcba szállni az afrikai sötétségben egyébként is esélytelen vállalkozás. A doktor nagyapja és társai éjjelenként hallották az oroszlánok karmai közt vergődő áldozatok ordítását, az állatok ugyanis félelem nélkül lakomáztak a sátrak közelében, aztán, már jóllakottan, eltűntek a sötétben.

A doktor mindig szakított időt arra, hogy elbeszélgessem velem, annál is inkább, mivel a roham után néhány napig még nem tudtam olvasni, elmosódva láttam a szöveget, a betűk úgy úszkáltak a szemem előtt, mintha láthatatlan hullámokon ringatóznának. Egyszer a doktor megkérdezi tőlem: – Sok elefántot láttál már? – Ó, több százat! – válaszoltam. – És azt tudod-e – kérdezte tovább –, hogy amikor megjelentek itt a portugálok, és elkezdtek felvásárolni az elefántcsontot, felfigyeltek arra, hogy az afrikaiaknak nincs túl sok elefántcsontjuk. Miért? Hiszen az agyar nagyon ellenálló és tartós anyag, ha tehát nehéz is elejteni az élő elefántot – általában úgy csinálták ezt, hogy egy korábban kiasott gödörbe hajtották az állatot –, összeszedhetnék a régebben elhullott és holtan fekvő elefántok agyarait. Felvetették ezt az ötletet afrikai közvetítőiknek. A válasz azonban mehökkentő volt: nincsenek elhullott elefántok, nincsenek elefánttemetők. Ez a rejtély izgatni kezdte a portugálokat. Hogyan pusztulnak el az elefántok? Hol fekszenek maradványaik? Hol vannak a temetőik? Az agyarak érdekelték őket, az elefántcsont, amelyért jó pénzt lehet kapni.

Az, hogy miként halnak meg az elefántok, olyan titok volt, amelyet az afrikaiak sokáig őriztek a fehérek elől. Az elefánt szent állat, és a halála is szent. Ami pedig szent, azt megfeythetetlen rejtély övezi. A legcsodálatraméltóbb mindig az volt, hogy az elefántnak az állatok világában nincs ellensége. Az elefántot egyetlen állat sem tudta legyőzni. Csak természetes halállal halhatott meg (régebben). Ez pedig általában estefelé következett be, amikor az elefántok az itató helyhez vonultak. Megálltak a tó vagy folyó partján, mindegyikük messzire benyújtotta ormányát és ivott. Eljött azonban az idő, amikor az öreg, fáradt elefánt már nem bírta fölemelni ormányát, s ha inni akart, egyre beljebb kellett gázolnia a tóba. Lába mind mélyebbre süllyedt az iszapban. A tó szíva őt befelé a feneketlen mélység felé. Az elefánt egy darabig még védekezett, hánykolódott, megpróbált kimászni az iszaptól, de testének tömege túl nagy volt, a szívóerő pedig oly bénító, hogy az állat végül is elvesztette egyensúlyát, eldőlt, és örökre eltűnt a víz alatt.

– Nos, ott, a tavaink mélyén vannak – fejezte be Patel doktor – az örök elefánttemetők.

Doyle doktor

A lakásom Dar es-Salaamban két szobából, konyhából és fürdőszobából állt, s egy kókuszpálmák, buja, szárnyas levelű banánfák közt álló ház földszintjén helyezkedett el nem messze az Ocean Roadtól. Az egyik szobában van az asztal és a székek, a másikban az ágy, fölötte kifeszített moszkítóháló, amelynek ünnepélyes jelenléte – mert hogy ránézésre fehér menyasszonyi fátyolra emlékeztet – inkább a lakó jobb közérzetét, mintsem a moszkító megfélemlítését szolgálja, a moszkító ugyanis mindig belopózik. Ezek a kicsi, tolakodó agresszorok esténként alighanem kidolgoznak egyfajta, áldozatuk kikészítésére szolgáló haditervet, mert ha például tízen vannak, nem támadnak egyszerre mind, hanem egyenként kezdik az ostromot: először, mintegy felderítőként, startol az első, a többi láthatóan figyelmeztetően, mi történik tovább. Az átaludt nappal után kipihent felderítő elkezd kószolni az embert megszállott zizegésével, míg álmosan és dühösen vadászatot nem indítunk ellene; lecsapjuk a támadót, és visszafekszünk nyugodtan, hogy újra alhatunk, amikor, alighogy eloltottuk a lámpát, jön a következő, s kezdi előlről a spirálok, hurkok, dugóhúzókat bemutatóját.

Hosszú, sok éves (vagyis inkább sok éjszakás) megfigyeléseim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a moszkítóban alighanem mélyen gyökerező öngyilkos hajlam rejtőzik, valamiféle legyőzhetetlen önpusztító szükséglet, amely oda vezet, hogy a nőstény moszkítók (mert csak a női moszkító támad és terjeszti a maláriát), látva elődjük halálát, nem vesztik kedvüket, nem mondanak le a támadásról, hanem – épp ellenkezőleg – még izgatottabban, még elszántabban indulnak egymás után a gyors és elkerülhetetlen halálba.

Ahányszor, hosszabb utazás után, visszatérek lakásomba, az ott talált állapotokban mindig nagy zavart és felfordulást okozok. Mert távollétemben lakásom egyáltalán nem állt üresen. Alighogy bezártam ugyanis az ajtót, máris birtokába vette azt a rovarok népes, mozgékony, nyüzsgő világa. A padlóhasadékokból, falrepedésekből, ablakpárkányok sarkaiból, a szegélylécek mögöl hangyák és százlábúak, pókok és suszterbogarak seregei, legyek és éjjeli lepkék tömegei kerültek elő, a helyiségek megteltek a legkülönbözőbb apró teremtményekkel, amelyeket se leírni, se megnevezni nem tudok, s ez az egész ármádia verdesett szárnyaival, örölt állkapcsaival, tipegett lábacskaival. A legnagyobb ámulatot mindig a vöröshangyák egy fajtája váltotta ki belőlem – a kicsi állatok hirtelen jelentek meg, ki tudja, honnan, tökéletesen egyenes sorban, mesterien összehangolt ritmusban menetelve, egy pillanatra bevonultak valamelyik szekrénybe, megették, ami édeset találtak, aztán elhagyták a lelőhelyet, és ugyanolyan tökéletes rendben, egyenes sorban eltűntek nyomtalanul, tulajdonképpen nem is tudni, hol.

Így történt ez most is, amikor visszatértem Kampalából. Ahogy beléptem, a rovarsereglet egy része gondolkodás nélkül, azonnal eltakarodott, a másik része viszont kedvetlenül és duzzogva vonult el. Ittam egy kis gyümölcsöt, átnéztem a leveleket és újságokat, lefeküdtem. Reggel alig tudtam felkelni – elhagytott az erőm. Ráadásul már beköszöntött a száraz évszak, az elviselhetetlen, gyilkos hőség, amely kora reggeltől kínozza az embert. Legyőztem gyengeségemet, írtam néhány táviratszöveget az ugandai függetlenség első heteiről, aztán elvittem őket a postára. A táviratokat leadtam a postán. A hivatalnok, aki átvette őket, beírta a füzetembe a feladás pontos dátumát, óráját, majd távirón londoni irodánkba, onnan pedig Varsóba küldték a szövegeket. Így jött ki legolcsóbban. Csodáltam a helyi távgépírók ügyességét – úgy másolták a telex szalagra a lengyel szöveget, hogy egyetlen hibát sem ejtettek. Egyszer megkérdeztem, hogyan lehetséges ez. Azt a választ kaptam, hogy nem szavak vagy mondatok másolására, hanem az egymást követő betűk másolására tanítják őket, így aztán mindegy nekik, hogy milyen nyelvű a távirat, hiszen nem annak tartalmát, hanem csak a jeleket továbbítják.

Jóllehet eltelt már egy kis idő azóta, hogy elhagytam Kampalát, ahelyett, hogy jobban lettem volna, egyre rosszabbul éreztem magam. Mindezt a malária utóhatásának és az elviselhetetlen melegnek tudtam be. És azt az addig ismeretlen, intenzív meleget, amelyet bensőmben éreztem, ugyancsak azzal magyaráztam, hogy a külső hőség telepszik meg bennem, s az sugárzik szét a testemben. Úsztam a verítékben, de hát mások is izzadtak – a veríték volt a védelem a nyár tüzes hevével szemben.

Már egy hónapja tartott ez a kellemetlen, legyengült állapot, amikor egy éjszaka arra ébredtem, hogy nedves a párnám. Felkapcsoltam a villanyt, és megdermedtem: a párnám csupa vér volt. Rohantam a fürdőszobába, belenéztem a tükörbe: egész arcom vértől volt maszatos. Számban valami ragacsos, sós ízt éreztem. Megmosdottam, de már nem tudtam elaludni.

Emlékeztem, hogy az Independence Avenue nevű főutca egyik épületén láttam egy táblát, rajta egy orvos – John Laird – nevét. Elmentem oda. Az orvos, egy magas, sovány angol, mindenféle ládákkal és csomagokkal volt elfoglalva. Két nap múlva indult vissza Európába, de megadta kollégája nevét és címét azzal, hogy keressem meg a pályaudvar mellett lévő városi rendelőben. Kollégája neve Ian Doyle, és ír származású (mintha egy orvos esetében, legalábbis ebben az országban, nem a szakképzettség, hanem a nemzetiség számítana).

A rendelő egy régi barakkban helyezkedett el, amely német kaszárnyaként működött még akkor, amikor Tanganyika német gyarmat volt. Az épület előtt apatikus, valószínűleg a legkülönbébb betegségekben szenvedő afrikaiak tömege táborozott. Bejutottam az épületbe, Doyle doktort kerestem. Fáradt, elcsigázott, középkorú férfi fogadott nagyon szívélyesen és melegen. Már a jelenléte, mosolya, kedvessége is balzsamként hatott rám. Azt mondta, menjek el délután az Ocean Road Hospitalba, mert csak ott van röntgen.

Tudtam, hogy valami nincs velem rendben, de mindenért a maláriát okoltam. Nagyon szerettem volna, hogy a doktor megerősítse diagnózisomat. Amikor kijöttünk a röntgenről – maga Doyle röntgenezett meg – átfogta vállamat, és sétálni kezdett velem a magas pálmákkal benőtt, szelíd domboldalon. A pálmák kellemes árnyékot adtak, az óceán felől pedig könnyű szellő fúdogált.

– Igen – szólalt meg végül Doyle, és könnyedén megszorította vállamat – ez egyértelműen tuberkulózis.

És elhallgatott.

A lábam összecsuklott, és olyan nehéz lett, hogy képtelen voltam megemelni. Megálltunk.

– Kórházba viszünk – mondta.

– Nem mehetek kórházba – válaszoltam. – Nincs rá pénzem.

(Egy hónapi kórházi ápolás többbe került, mint az én negyedévi fizetésem).

– Akkor haza kell menned – mondta Doyle.

– Nem mehetek haza – válaszoltam. Éreztem, mennyire emészt a láz, szomjas voltam, rosszullett fogott el.

Azonnal úgy döntöttem, hogy mindent elmondok a doktornak. Kezdetől fogva bizalmat éreztem iránta, biztosra vettem, hogy meg fog érteni. Elmondtam neki, hogy ez az afrikai kiküldetés életem nagy lehetősége. Hogy az én országomban először fordult elő ilyesmi: még sosem volt állandó tudósítónk a fekete Afrikában. Hogy a szerkesztőségemnek igen sok utánajárásába került az én kiküldésem, de a szerkesztőségem szegény, mert nálunk a dollár aranyat ér, és ha értesítem Varsót a betegségről, nem fogják tudni fizetni a kórházat, hanem hazarendelnek, és már soha többé nem térhetek ide vissza. És az, ami életem álma volt – az afrikai tudósítói munka – örökre szertefoszlik.

A doktor mindezt szóltanul hallgatta. Járkáltunk tovább a pálmák, bokrok, virágok között, de bennem akkor a trópusok minden szépségét megmérgezte a kétségbeesés és a vereség érzete.

Sokáig tartott a csönd, Doyle morfondírozott, mérlegelt magában valamit, végül megszólalt:

– Tulajdonképpen csak egy megoldás kínálkozik. Reggel ott voltál a városi rendelőben. A szegény afrikaiak járnak oda, mert ott ingyenes a gyógyítás. A körülmények, sajnos, eléggé lehangolóak. Én elég ritkán rendelek ott, mert az egyetlen tüdőgyógyász vagyok ebben az egész hatalmas országban, ahol a tüdőbaj népbetegségnek számít. A te eseted eléggé tipikus: az erős malária annyira legyengíti a szervezetet, hogy utána az ember könnyen elkap bármilyen más betegséget, igen gyakran éppen a tuberkulózist. Holnaptól felírlak a rendelő betegeinek listájára. Ezt megtehetem. Bemutatlak a személyzetnek. Mindennap injekcióra fogsz járni. Megpróbáljuk, hátha sikerül.

Doyle doktor személyzete két ember volt, valójában mindent ők csináltak – takarítottak, injekciót adtak be, de leginkább a betegek irányításával foglalkoztak. Volt, akit beengedtek, másokat viszont, ki tudja, miért, már a küszöbről elkergettek (a korrupció gyanúja föl sem merült, hiszen itt senkinek sem volt pénze).

Az idősebb, testes férfit Edunak hívták, az alacsonyabb, izmos férfit pedig Abdullahinak. Számos afrikai közösségben szokás, hogy az újszülöttet valamilyen, a gyermek születésekor megtörtént eseményről nevezik el. Az Edu név az *education* szó rövidítése, mert pont azon a napon nyitották meg Edu falujában az első iskolát, amikor ő született.

Ezért aztán ott, ahol a kereszténység és az iszlám még nem honosodott meg, a gyermekeknek adott nevek gazdagsága végtelen volt. A felnőttek költészete fejeződött ki abban, hogy gyerekeiknek olyan nevet adtak, mint Üde Hajnal (ha a gyermek hajnalban született) vagy Akácfa Árnyék (ha akácfa árnyékában jött a világra). Az írástudatlan társadalmak a nevek segítségével örökítették meg régebbi vagy közelebbi történelmük eseményeit. Ha egy gyermek akkor született, amikor Tanganyika elnyerte függetlenségét, akkor a neve Függetlenség (szvahili nyelven: Uhuru) lett. Ha a szülők Nyerere elnök lelkes hívei voltak, akkor gyermeküket is Nyererének nevezték el.

Így alakult évszázadokon át a nem írott, hanem szóbeli történelem, amely igen erős, mert személyes azonosulást tett lehetővé: közösséggel való azonosságomat azzal fejezem ki, hogy nevem olyan tettek a dicsőségét hirdeti, amelyet népem, s vele együtt én is, megőriztünk emlékezetünkben.

A kereszténység és az iszlám bevezetése ezt a buja költői és történelmi világot néhány tucatnyi, a Bibliából és a Koránból vett névre redukálta. Ettől kezdve már csak Jamesek és Patrickek vagy Ahmedek és Ibrahimok születtek.

Aranyos két ember volt ez az Edu és Abdullahi. Hamar összebarátkoztunk. Igyekeztem azt a benyomást kelteni, hogy életem a kezükben van (valójában így is volt), ők viszont a legnagyobb mértékben átértékelték ennek felelősségét, s mindent félretettek, ha segíteni kellett rajtam. Mindennap délután négyre mentem be hozzájuk, amikor enyhült a hőség. A rendelő ilyenkor már zárva volt, ők ketten az öreg deszkapadlót söprögették elképesztő porfelhőket verve. Minden úgy zajlott, ahogyan Doyle doktor elrendelte. A doktor szobájában egy üvegszekrényben hatalmas fémdoboz volt (a Dán Vöröskereszt ajándéka) tele nagyméretű, szürke PAS tablettával. Ezekből huszonnégyet kellett naponta bevennem. Miközben én kiszámoltam magamnak a napi adagot, Edu a gőzből kivett egy masszív fémfecskendőt, rátette a tűt, és fölszívott két centiméter streptomycint. Ezután nagy lendületet vett, mintha egy dárdát készülne elhajítani, és belémvágta a tűt. Én ekkor ugrottam egyet – később ez már szertartássá vált – és hangosan fölszisszentem, mire Edu és a közönség szerepét betöltő Abdullahi homéroszi kacajban tört ki.

Semmi sem köti össze jobban az afrikai embereket, mint ha közösen nevezhetnek valami igazán mulatságos dolgon, például azon, hogy egy fehér ember nagyokat ugrik olyan semmiségtől, mint az injekció. Később aztán én is részt vettem multságukban, s bár összegörnyedtem a fájdalomtól, amikor Edu hatalmas lendülettel belémdöfte a tűt, velük együtt hangosan hahotáztam.

A faji egyenlőségnek abban a zavaros, tébolyult világában, amelyben mindent a bőr színe (sőt, árnyalata) dönt el, az én betegségem, jöhet fizikailag nagyon szenvedtem tőle, váratlan haszonnal járt, mert azzal, hogy gyengévé, kiszolgáltatottá tett, csökkentette presztízsemet – a magasabbrendű, szuper fehér ember presztízset – , és valamivel egyenlőbbé tett a feketékkel. Most már urambátyámként kezelhettem, mert ugyan változatlanul fehér ember voltam, de már csökkentett értékű, selejtes, hibás fehér ember. Eduhoz és Abdullahihoz fűződő viszonyomban olyan szívélyesség jelent meg, amilyen csak egyenrangú felek közt lehetséges. Ilyen viszony elképzelhetetlen lett volna, ha erős, egészséges, uralkodó európaiként ismernek meg.

Legelőször is el-elhívtak magukhoz. Egyre gyakoribb látogató lettem a város afrikai negyedeiben, s olyan közelről ismertem meg az ott folyó életet, ahogyan korábban el sem tudtam volna képzelni. Az afrikai hagyomány a vendéget igen nagy becsben tartja. A „vendég a háznál: Isten a háznál” mondást itt szószerint veszik. A házigazdák hosszasan készülnek a vendéglátásra. Rendet raknak, a legjobb ételeket készítik el. Olyan ember házára gondolok itt, mint Edu, aki szolgál a helyi rendelőben. Amikor megismertem őt,

státusát jónak lehetett nevezni. Jónak, mert állandó munkahelye volt, ezzel pedig kevesen büszkélkedhetnek. A város lakóinak többsége alkalmi munkát végez, és hosszabb, rövidebb ideig egyáltalán nincs munkája. Az afrikai városok egyik legnagyobb rejtélye éppen az, hogy vajon miből élnek ezek az embertömegek. Miből és hogyan élnek? Nem azért kerültek ugyanis ide, mert a városnak szüksége volt rájuk, hanem azért, mert falujukból elhajtotta őket a szegénység. A szegénység, éhínség és a falusi lét reménytelensége. Valójában tehát menedéket és oltalmat kereső száműzöttekről, sorsüldözött menekültekről van szó. Ha olyan emberekkel találkozunk, akik szárazság és éhínség sújtotta falvaikból végre egy város határához értek, szemükben riadalmat, pánikot fedezhetünk fel. Itt, ezekben a nyomorgyedekben, a vályogviskókban kell keresniük az ígéret földjét. Mit tegyenek most? Mitévők legyenek?

Itt van például Edu és néhány, ugyanabból a klánból való unokatestvére. Az ország belsejében élő Szangu nemzetséghez tartoznak. Régebben falun dolgoztak, de földjük terméketlenné vált, ezért pár évvel ezelőtt Dar es-Salaamba költöztek. Első dolguk az volt, hogy felkutassák a többi szangut vagy azokat az embereket, akiknek nemzetsége baráti viszonyban áll a szangukkal. Az afrikai ember nagyon jól ismeri a törzsek közötti barátságok és gyűlölködések egész bonyolult, a mai balkáni állapotokra emlékeztető geográfiáját.

Lépésről lépésre haladva, végül eljutnak földijük házához. A negyed neve Kariakoo, elrendezése a lehetőségekhez képest átlátható – egyenesen kijelölt homokos utcák keresztezik egymást. Monoton, sematikus építkezés a jellemző: a szovjet társbérletekre emlékeztető, úgynevezett *swahili house* a domináns lakásfajta – egyetlen földszintes épületben nyolc-tizenkét szoba található, mindegyikben egy család lakik. Közös konyha van, de a vécé és a mosókonyha is közös. Hihetetlen a zsúfoltság, mert ezekben a családokban sok a gyerek, mindegyik ház valóságos óvoda. Az egész család együtt alszik a vékony raffiagyékénnyel leterített agyagpadlón.

Egy ilyen ház előtt Edu és a rokonai bizonyos távolságra megállnak, s Edu elkiáltja magát: – *Hodi!* Minthogy az ilyen negyedekben vagy egyáltalán nincsenek ajtók, vagy örökké nyitva állnak, bemenni viszont kérdés nélkül nem lehet, már jó messziről kell kiáltani: – *Hodi!*, ami tulajdonképpen ennyit jelent: – Be szabad-e mennem? Ha van odabenn valaki, kiszól: – *Karibu!* Vagyis: – Tessék bejönni! És Edu bemegy.

Ekkor kezdetét veszi a szertartásos köszöntések hosszadalmas litániája, amely egyúttal felderítésül is szolgál. Mindkét fél igyekszik ugyanis kideríteni, milyen rokonsági kötelék is fűzi őket egymáshoz. Komoly képpel, nagy figyelemmel hatolnak a klánokat és törzseket alkotó családfák hihetetlenül sűrű erdejébe. Egy idegen ember képtelen volna eligazodni, de Edu és társai számára a találkozásnak ez az egyik legfontosabb mozzanata, mert a közeli unokatestvér nagy segítséget, a távolabbi rokon jóval kisebb segítséget jelent. De ez utóbbi esetben sem távoznak üres kézzel. Fedelet biztosan kapnak a fejük fölé. A padlón mindig akad egy kis hely, mert bár meleg van, odakint nem jó aludni – csípnek a moszkító, pókok, és mindenféle egyéb, trópusi rovarok.

Másnap kezdődik Edu számára az első városi nap. És, bár új a környezet, új világba került, Kariakoo utcáin haladva nem kelt feltűnést, nem jelent szenzációt. Velem már más a helyzet. Ha néha a negyed központjától távolabb eső, eldugottabb sikátorokba tévedek, a kisgyerekek eszeveszett futásnak erednek, s bújnak, ahova tudnak. Mindez azért van, mert ha rosszkodnak, az anyjuk ilyeneket mond nekik: – Fogadjatok szót, mert ha nem, megesz a mzungu! (Mzungu – svahili nyelven azt jelenti: fehér ember, európai).

Egyszer Varsóban Afrikáról meséltem gyerekeknek. A találkozó vége felé fölállt egy kisfiú és ezt kérdezte: – És sok emberevőt tetszett látni? – Nem tudta, hogy ha egy afrikai utazó tér haza Európából, és Kariakooban Londonról, Párizsról vagy más, mzunguk által lakott városokról mesél, egy hasonló korú afrikai kisfiú ugyanúgy fölállhat és megkérdezheti: – És sok emberevőt láttál ott?

(Folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet